

Beheer van overzomerende ganzen door Natuurmonumenten

De sterke toename van overzomerende ganzen heeft terreinbeheerders met een nieuw en onbekend probleem geconfronteerd. Welke ervaringen heeft Natuurmonumenten opgedaan met aantalregulatie van zomerganzen, en welke lessen kunnen hieruit getrokken worden voor de toekomst?

De hervestiging van Grauwe gans (*Anser anser*) als broedvogel in Nederland wordt door ons gezien als een succes voor het natuurbeheer. Natuurmonumenten staat dan ook positief tegenover de aanwezigheid van overzomerende en broedende (Grauwe) ganzen in de natuurgebieden. Door de sterk stijgende aantallen (kader 1) en de opkomst van andere ganzensoorten kwam geleidelijk echter ook meer aandacht voor ongewenste neveneffecten (Bakker; Brouwer & van den Broek; Kleijn & Bos; Vulink et al.; van Bommel & van der Have, allen dit nummer). Deze laatste hebben nu veelal de overhand in de discussie. Het bepalen van beleid en beheer rondom deze thematiek is voor veel terreinbeherende

organisaties een voortdurende zoektocht. Natuurmonumenten hanteert sinds 1994 beleid ten aanzien van de omgang met overzomerende ganzen, en dit beleid is in de voorbije 15 jaar regelmatig onderhevig geweest aan grote of kleinere wijzigingen en bijstellingen (fig. 1).

Beleid

Natuurmonumenten staat op het standpunt dat ernstige schade aanleiding kan geven tot het ingrijpen op de aantallen overzomerende ganzen. Dit kan zowel natuurschade in de eigen gebieden betreffen als gewasschade bij omliggende agrariërs, nu of in de nabije toekomst. Ingrijpen gebeurt dus altijd op grond van een schade-motief; de wettelijke status van enkele ganzensoorten als exoot is voor Natuurmonumenten geen eigenstandig motief om in te grijpen. Een uitzondering hierop is de Soepgans. Omdat deze gedomesticeerde en verwilderde ganzen de genetische wildheid van de Grauwe gans bedreigen, en vanwege de aanzuigende werking die kleine aantallen Soepganzen in polders op grote groepen Grauwe ganzen kunnen hebben, wordt voor Soepgans in principe een nulstand nage-

streefd. Wanneer aantalregulatie van overzomerende ganzen aan de orde is, dient wel eerst ingegrepen te worden op exoten en pas indien dit niet voldoende effect sorteert op inheemse soorten. Ook dienen kleinschalige en indirecte maatregelen als legselbeperking geprobeerd te worden, voordat wordt overgegaan tot grootschalige ingrepen als het wegvangen van groepen ruiende ganzen. Het vangen en doden van ganzen kan alleen aan de orde zijn als andere maatregelen niet uitvoerbaar zijn of onvoldoende effectief zijn gebleken. Maatregelen op wettelijk beschermde soorten worden bij voorkeur uitgevoerd in Fauna-beheereenheid (FBE)-verband en zijn vastgelegd in (provinciaal vastgestelde) fauna-beheerplannen. Soepgans en Grote Canadese gans (*Branta canadensis*) vallen daar niet onder, waardoor ingrepen op deze soorten niet in integraal (FBE)-verband worden genomen. Afwegingen omtrent het ingrijpen op Soepgans en Grote Canadese gans worden door de afzonderlijke grondgebruikers gemaakt, hetgeen de effectiviteit van bestrijding in praktijk vaak niet ten goede komt. Sinds 2009 dienen aantalregulerende ingrepen op Grauwe ganzen bij Natuurmonu-

Kader 1. Aantallen en trends van overzomerende ganzen bij Natuurmonumenten

Grote populaties van overzomerende ganzen komen bij Natuurmonumenten met name voor in de grote laagveenmoerassen (De Wieden, Nieuwkoopse plassen, Vechtplassen, Botshol, Naardermeer), kleimoerassen (Harderbroek), in enkele veenweidepolders (Wormer- & Jisperveld, Eemland, Aalkeetbuitenveld), langs de kust (Zwanenwater, Texel, Schiermonnikoog) en in de Zuid-Hollandse en Zeeuwse delta (Scheelhoek, Tiengemeten, Korendijkse & Beringerslikken, Quackgors). Dit betreft populaties van ca 100 tot meer dan 1000 broedparen per jaar. In verschillende andere gebieden bevinden zich (veelal groeiende) populaties die uit enkele tientallen broedparen bestaan, met name gelegen in rivieruiterwaarden (Maasuitwaarden, Grensmaas) en in de zuid-

westelijke delta (o.a. Voornes Duin, Duinen van Goeree, Zuidkust van Schouwen). In veel andere gebieden in deze regio's zijn zich in de laatste jaren groeiende populaties aan het ontwikkelen.

Met name op de Scheelhoek, waar zich één van de oudste overzomerende ganzenpopulaties van Nederland bevindt, doet zich een populatiedynamisch interessant fenomeen voor. De populatie vertoont hier sinds ca 2005 geen groei meer of zelfs een lichte afname, zonder dat sprake is van regulerende ingrepen. Het is aanmerkelijk dat dit deels veroorzaakt wordt, doordat deze oude populaties geleidelijk zijn uitgegroeid tot aan de draagkrachtgrens van het gebied. Hoewel dit wetenschappelijk nog niet is aangetoond, is het

waarschijnlijk dat de uiteindelijke draagkracht van een gebied voor overzomerende ganzen wordt bepaald door het areaal aan geschikt (en bereikbaar) opgroeigebied voor de kuikens (mond. med. David Kleijn; van der Jeugd et al., 2006; Schekkerman et al., 2000). In kolonies, zoals die op Scheelhoek, zou aldus een evenwicht zijn ontstaan waarin de populatiegrootte afhankelijk is van het areaal aan kuikengrasland en met name gereguleerd wordt door dichtheidsafhankelijke processen (onderlinge concurrentie, kuikensterfte). De geringe productie die dan resteert is evenwel voldoende om de aantallen op peil te houden (mond. med. Berend Voslammer). Ook zullen deze omvangrijke kolonies, die zelf geen groei meer vertonen, verantwoordelijk zijn voor

een permanente uitstroom van volwassen ganzen naar omliggende geschikte broedbiotopen; een ontwikkeling die we ook in de omgeving van de Scheelhoek constateren.

Een nieuwe ontwikkeling in een aantal gebieden van Natuurmonumenten is de initiële vestiging van overzomerende ganzen in uitgesproken voedselarme milieus, zoals hoogvenen en vennen. Bij Natuurmonumenten doet deze ontwikkeling zich o.a. voor in de Oisterwijkse vennen, Kampina, Korenburgerveen, Fochteloërveen, Holtingerveld en het Wooldse veen. In de meeste gebieden betreft het vooralsnog slechts enkele broedparen per jaar, maar in enkele gebieden groeien de populaties snel.

Grauwe gans met jong in het Naardermeer (foto: Natuurmonumenten).

menten intern voorbereid te worden door middel van een gebiedsgebonden 'plan van aanpak'. In dit plan is het door overzomerende ganzen veroorzaakte schadeprobleem onderbouwd en verantwoordt beheerders de gemaakte afweging t.a.v. populatieregulatie. Voor andere ganzensoorten is het opstellen van een plan van aanpak alleen vereist, indien er sprake is van een voornemen om groepen ganzen weg te vangen.

Beheer

Beheer van overzomerende ganzen vereist een hoge mate van maatwerk per gebied. Zowel de problematiek als de effectiviteit van de verschillende beheermethoden worden in hoge mate bepaald door de lokale situatie. Onder andere de aantallen en soorten overzomerende ganzen, de oppervlakte en gevoeligheid van aanwezige natuurwaarden en de mate van verwevenheid met landbouwgronden bepalen welk beheer de voorkeur verdient. Het rijksbeleid benadrukt dan ook het belang van lokaal maatwerk (LNV, 2007). Ook Natuurmonumenten geeft, binnen de kaders van het landelijke beleid, veel ruimte voor gebiedsgeoriënteerd maatwerk bij de omgang met overzomerende ganzen. In 2008 heeft Natuurmonumenten een 'afwegingskader' opgesteld dat als grondslag

dient voor de gebiedsgerichte invulling van maatregelen. Doel van dit afwegingskader is om beheerders te ondersteunen bij het maken van een transparante en volledige afweging ten aanzien van te nemen maatregelen per gebied. In praktijk blijkt echter dat ook met zo'n afwegingskader in vergelijkbare situaties toch vaak nog verschillende keuzes worden gemaakt.

Een groot aantal factoren speelt een rol bij de afwegingen die beheerders maken t.a.v. de beheerkeuzes voor een specifiek gebied. Het morele aspect is daar zeker één van: veel zo niet alle beheerders hebben, ondanks de goede motieven, moeite met het ingrijpen op de aantallen en het doden van wilde dieren. Ten aanzien van de motieven voor ingrijpen blijkt het landbouweconomische motief bij Natuurmonumenten in praktijk ongeveer even vaak te worden genoemd als grondslag voor ingrijpen als (potentiële) natuurschade. De beheerinvulling is ook sterk afhankelijk van de gebiedscontext. Enerzijds bepalen gebiedsparameters welke ingrepen populatiedynamisch gezien effectief kunnen zijn (Voslamber, dit nummer) en anderzijds is ook de maatschappelijke context van een gebied bepalend voor de beheerkeuzes die gemaakt worden (kader 2).

De aantalregulerende maatregelen die in

gebieden van Natuurmonumenten worden uitgevoerd, bestaan uit legselbeperking, afschot, vangacties en het plaatsen van kuikenwerende rasters. Het onklaar maken van legfels varieert tussen het behandelen van alle nesten tot het selectief onklaar maken van legfels van exoten, zoals Grote Canadese gans. Ook worden in enkele gebieden alle eieren geprikt, geschud, geraapt en/of met olie behandeld, terwijl in andere gebieden één of twee eieren per nest gespaard blijven. Afschot betreft altijd selectief (en soms incidenteel) afschot, vaak van Soepgans en/of Grote Canadese gans. De Wieden is vooralsnog het enige gebied bij Natuurmonumenten waar, bij wijze van onderzoekspilot, een kuikenwerend raster is geplaatst op de grens van natuur en landbouw. In Nederland is nog weinig ervaring opgedaan met deze maatregel (naast de Wieden uitsluitend in Axel en de Deelen, beide in beheer bij Staatsbosbeheer).

In enkele gebieden van Natuurmonumenten vinden ook in termen van gebiedsinrichting maatregelen plaats die gerelateerd zijn aan overzomerende ganzen. Het betreft percelen die zijn ingericht als foerageergebied voor aanwezige ganzen om zo de foeragedruk op het omliggende agrarische gebied te verlagen. Het is een maatregel die genomen wordt uit overwegingen van 'goed nabuurschap', maar over de populatiedynamische effectiviteit ervan bestaan twijfels. Er zijn indicaties dat het inrichten van foerageergraslanden binnen natuurgebieden vooral leidt tot een grotere kuikenoverleving, waardoor de populatieomvang verder toeneemt (Voslamber, dit nummer). Verder onderzoek zal uit moeten wijzen of het een maatregel is die bij Natuurmonumenten in de toekomst doorgang zal vinden.

	1994-1999	2000-2004	2005-2008
Rasters plaatsen	NVT		
Eieren rapen/schudden			
Afschot in reservaten (onder beperkingen)			
Vangacties	NVT		
Actief beheer (nulstand) op Soepgans			

Fig. 1. Overzicht van aantalregulerende maatregelen met daarbij aangegeven of die maatregelen in de verschillende 'beleidsperioden' binnen Natuurmonumenten waren toegestaan (groen) of niet (rood). NVT wil zeggen dat een maatregel in die periode niet tot de uitvoeringspraktijk behoorde.

Ganzen in voedselarme gebieden

Een relatief nieuw fenomeen in een aantal gebieden van Natuurmonumenten is de vestiging van overzomerende en broedende ganzen, met name Grauwe gans en Grote Canadese gans, in oligotrofe natuurgebieden als hoogvenen en vennen (kader 1). Hoewel het hierbij vooralsnog om relatief lage aantallen gaat, kunnen deze populaties – vanwege het voedselarme karakter van de gebieden – al in een vroeg stadium ecologische effecten sorteren, en de ecologische schade die ze potentieel kunnen veroorzaken is aanzienlijk (Brouwer & van den Broek, dit nummer). In enkele gebieden nemen de aantallen sterk toe. Bij andere terreinbeheerders zijn voorbeelden bekend van hoogveengebieden waar zich inmiddels omvangrijke populaties aan overzomerende ganzen hebben gevestigd. Bovendien constateren wij in het Korenburgerveen en het Holtingerveld een trend waarbij de Grauwe ganzen zich in toenemende mate in de echte hoogveenkern vestigen, waar het risico op eutrofiëring het grootst is. Onlangs heeft Natuurmonumenten besloten dat in deze uitgesproken oligotrofe gebieden, waar aanwezigheid van ganzenpopulaties onverenigbaar is met de nagestreefde natuurwaarden, actief gestreefd zal worden naar een nulstand voor overzomerende ganzen. Met ingang van het broedseizoen van 2010 worden de (initieel) aanwezige populaties hier bestreden, en nieuwe vestiging van ganzen zal worden tegengegaan. Een praktisch probleem daarbij is het feit dat faunabeheerplannen niet voorzien in aantalregulerende maatregelen die gericht zijn op het tegengaan van nieuwe vestiging. Dit betekent dat het uitvoeren van dergelijke maatregelen (voor zover het wettelijk beschermde soorten betreft) eerst middels een separate onthefing geregeld zal moeten worden. Een cruciale vraag daarbij zal zijn of terreinbeheer-

Kader 2. Communicatie

Beheer van overzomerende ganzen vraagt in communicatief opzicht veel van de beheerders en medewerkers die erbij betrokken zijn. Er moet gelaveerd worden tussen enerzijds het publiek waar draagvlak voor ingrijpen veelal minimaal is en een groot afbreukrisico bestaat, en anderzijds de betrokken agrariërs die menen dat de inspanningen van Natuurmonumenten vaak niet verstrekkend genoeg zijn. Het belang van zorgvuldige communicatie en voorlichting, en het afbreukrisico dat voor terreinbeheerders kleefte aan aantalregulerende ingrepen, heeft zich navrant getoond bij de grootschalige vangactie die in 2008 op Texel heeft plaatsgevonden. In dat jaar zijn hier ca 4500 ruiende Grauwe ganzen weggevangen en door middel van vergassing gedood. Deze ingreep heeft, samen met enkele grote vangacties in de Rijnuitwaarden, tot veel reacties geleid. Een petitie van de Faunabescherming die opriep om te stoppen met de maatregelen is door ca 2100 mensen ondertekend en naar Natuurmonumenten verzonden. Daarnaast ontving de directie enkele tientallen separate e-mails, vaak buitengewoon grimmig van toon, en ontving de publiekstelefoon enkele tientallen telefoontjes van leden met vragen en/of klachten.

ders voldoende kunnen onderbouwen dat ingrijpen in dit vroege stadium noodzakelijk is om erger te voorkomen.

Lessen voor de toekomst

Terwijl veel kennisvragen rondom (de populatiedynamiek van) overzomerende ganzen nog beantwoord moeten worden, staan beheerders voor de opgave om beslissingen te nemen t.a.v. de ontwikkelingen die zich in gebieden voordoen. Natuurbeheer is daarmee, wanneer het nieuwe fenomenen zoals de forse toename van overzomerende ganzen betreft, soms een kwestie van 'vallen en opstaan'. In de voorbije 15 jaar is veel ervaring opgedaan met aantalregulatie van overzomerende ganzen, en deze ervaringen zijn – samen met de onderzoeksresultaten die de voorbije jaren beschikbaar zijn gekomen – veelal leidend voor de beheerkeuzes die gemaakt worden. Inmiddels constateren we dat een aantal van onze uitvoeringspraktijken toe is aan herbezinning. Zo is in een aantal gebieden van Natuurmonumenten in het verleden gekozen voor een arbeidsintensief beheer waarvan het, op basis van de huidige kennis, de vraag is of het voldoende effectief is. Ten aanzien van het onklaar maken van eieren is bijvoorbeeld bekend dat dit in grote populaties (van vele honderden broedparen) uitsluitend effect heeft als een

zeer groot deel van de aanwezige nesten volledig onklaar wordt gemaakt (Schekkerman et al., 2000; van der Jeugd et al., 2006; Voslamber, dit nummer). Het is dan ook de vraag of deze maatregel gehandhaafd moet worden in gebieden waar jaarlijks vele honderden tot zelfs meer dan 1000 ganzenparen broeden. Belangrijker is nog het gegeven dat het ingrijpen bij Natuurmonumenten, en wellicht bij alle terreinbeheerders, vaak mede wordt ingegeven door externe druk, zonder een helder beeld voor ogen welke koers er voor de langere termijn wordt nagestreefd. Uiteindelijk is de kernvraag voor de toekomst welke plaats wij de overzomerende ganzen toedichten in onze Nederlandse natuur. Het beantwoorden van die vraag, hoe moeilijk ook, behoort zowel landelijk als lokaal ten grondslag te liggen aan ons beleid en beheer ten aanzien van overzomerende ganzen. Een heldere, vastgestelde visie op de toekomst ontbreekt echter. Wellicht is het juist ook het ontbreken van een toekomstvisie dat maakt dat in veel gebieden het huidige ingrijpen zich ergens bevindt tussen de twee uitersten van het geheel spontaan laten ontwikkelen van populaties of het geheel verwijderen. In de Verenigingsraad van Natuurmonumenten van november 2009 is een voorstel geaccepteerd om in 2010 een toekomst-

Grote Canadese ganzen met kuikens in de Dintelse gorzen (foto: Natuurmonumenten).

visie op overzomerende ganzen uit te werken – indien mogelijk samen met de andere grote terreinbeheerders en Vogelbescherming Nederland. Welke plaats zien de terreinbeheerders duurzaam weggelegd voor overzomerende ganzen in de natuurgebieden? In wat voor gebieden mogen ganzenpopulaties zich ontwikkelen tot er, op basis van de draagkracht van het gebied zelf, een natuurlijk evenwicht ontstaat, en in wat voor gebieden (en in welke mate) wordt er gekozen voor aantalregulatie? Wat is het streefbeeld dat terreinbeheerders willen bereiken? Hoe verhoudt dit zich tot het landelijke en provinciale beleid (kader 3)? Het zijn lastige, maar wezenlijke vragen, die urgent antwoord behoeven. Ook een afwegingskader voor lokaal maatwerk dat de verschillende beheerstrategieën strakker inkadert dan thans het geval is, en daarmee meer uniformiteit in de uitvoering nastreeft, zal onderdeel zijn van deze toekomstvisie.

Overigens dient het tot op heden ontbreken van een dergelijke toekomstvisie naar onze overtuiging niet als een ommissie gezien te worden. De sterke opkomst van overzomerende ganzen in de voorbije decennia was een nieuw fenomeen waar alle terreinbeherende organisaties zich toe probeerden te verhouden. Thans is er voldoende ervaring opgedaan en kennis verzameld om een volgende stap te zetten en

doelen/opgaven te formuleren voor de lange(re) termijn.

De sterke toename van overzomerende ganzen is een thema waar veel beheerders met grote betrokkenheid mee worstelen. Een breed gedragen visie en continuïteit in het beleid ten aanzien van overzomerende ganzen in Nederland zijn noodzakelijke onderdelen om tot een succesvolle aanpak te komen en de plaats van overzomerende ganzen in Nederland, in balans met andere grondgebruikfuncties en natuurwaarden, duurzaam te realiseren.

Literatuur

Jeugd, H.P. van der, B. Voslamber, C. van Turnhout, H. Sierdsema, N. Feige, J. Nienhuis & K. Koffijberg, 2006. Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei? Sovon-onderzoeksrapport 2006/02. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

LVN, 2007. Handreiking voor beleid ten aanzien van overzomerende ganzen: Richtlijnen voor provincies en faunabeheereenheden. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer & Voedselkwaliteit, Den Haag.

Schekkerman, H., C. Klok, B. Voslamber, C. van Turnhout, F. Willems & B. Ebbing, 2000. Overzomerende Grauwe ganzen in het noordelijk Deltagebied: een modelmatige benadering van de aantalontwikkeling bij verschillende beheersscenario's. Alterra-rapport 139, Alterra, Wageningen.

Summary

How does Dutch nature management relate to the strong increase of breeding geese?

Over the last two decades nature management organizations were confronted with the strong increase of breeding geese. This development led to new and unknown problems, which evoked many questions. In 1994 Vereniging Natuurmonumenten defined a policy regarding the management of geese during the summer months. This policy states that serious damage to agricultural grasslands or nature values may give cause for the regulation of goose numbers. In case measures are proposed, small scale measures like egg-destruction and selective shooting have to be tried before large scale measures are taken. The removal of large groups of moulting geese can only be considered if all alternatives fail. Based on the experiences of the last fifteen years, nature conservation organizations should now aim at a shared vision and a collective policy regarding geese management for the longer term. The crucial question is which position we grant breeding geese in the future. It is a question that, however difficult to answer, needs our urgent attention in order to sustain a durable position for geese within our Dutch landscape.

B.W.A.F.H. van den Boom BSc.,
Dr. B.F. van Tooren, E.H. de Hoop BSc.
& Ing. T.G.Y. van den Broek
Vereniging Natuurmonumenten
Postbus 9955, 1243 ZS 's-Graveland
b.vandenboom@natuurmonumenten.nl

Kader 3. Rol van de provincies

De regie op faunabeheer en schadebestrijding ligt vanuit de Flora- & faunawet bij de provincies. De provincies zijn wettelijk gezien het bevoegde gezag op het gehele spectrum van beleid en beheer omtrent overzomerende ganzen. Deze rol wordt door de provincies sterk verschillend genomen. Bepaalde aspecten van het ganzenvraagstuk worden ons inziens door vrijwel alle provincies onvoldoende ingevuld. Wij noemen hier onder andere de rol die provincies vervullen bij de monitoring van zomerganzen (waarin Limburg naar onze mening een positieve uitzondering is) en bij het aansturen en financieren van regionaal onderzoek. Bij het monitoren van aantallen zomerganzen is het van belang dat poldergebieden volledig en integraal geteld worden,

terwijl natuurgebieden vaak maar delen van deze polders omvatten. In deze gevallen dient het de provincie te zijn die vanuit haar centrale verantwoordelijkheid zorg draagt voor volledige monitoring. In die situaties waar monitoring van zomerganzen niet door of onder regie van de provincies wordt uitgevoerd, stellen wij dat het een rol van de provincies moet zijn om hiervoor middelen beschikbaar te stellen.

Analoog zijn wij ook van mening dat veel provincies hun verantwoordelijkheid onvoldoende nemen in de communicatie rondom aantalregulerende acties op zomerganzen (waarin Utrecht ons inziens een positieve uitzondering is). Nu zijn het in praktijk, in ieder geval in de publieke beeldvorming, doorgaans 'de ganzen van Natuurmonumenten' of

van andere terreinbeheerders waarop wordt ingegrepen, terwijl populatiebeheersing vaak wordt uitgevoerd op basis van een landbouweconomisch motief. In deze situaties dienen de provincies zich naar onze mening nadrukkelijker (extern) te profileren als het bevoegd gezag dat zijn verantwoordelijkheid neemt voor aantalregulerende maatregelen om schade te beperken – maatregelen die immers ook benoemd zijn in provinciaal vastgestelde faunabeheerplannen. Bij de grootschalige vangactie van Grauwe ganzen op Texel in 2008 was het overigens met name de gemeente Texel die deze rol op zich nam en daarmee 'publieke verantwoordelijkheid' toonde.

Waar wij constateren dat de provincies een rol laten liggen die zij, op basis van de Flora- & faunawet

en de Natuurbeschermingswet, wettelijk hebben, zou het beïnvloeden en 'bewustmaken' van de provincies (in interprovinciaal verband) een opgave kunnen zijn die de terreinbeherende organisaties opnemen op hun bestuurlijke lobbyagenda's. Ten aanzien van aantalregulerende maatregelen stelt Natuurmonumenten zich op het standpunt dat deze uitsluitend worden genomen binnen de context van een vastgesteld faunabeheerplan. In het verlengde hiervan zouden terreinbeheerders kunnen overwegen om ook t.a.v. monitoring, onderzoek en communicatie aan te geven dat deze thema's afgedekt dienen te worden binnen integraal provinciaal beleid, mogelijk zelfs binnen het faunabeheerplan zelf (waarin ook een monitoringparagraaf is opgenomen).